

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 52, 2009, pp. 6--23

Publisher: Retorikförlaget AB

Authors Trygve T. Svensson & David C. Vogt, University of Bergen.

Title "The Rhetoric of Reconciliation" [Konfliktløsningens retorikk].

Abstract This paper treats the close relationship between rhetoric and conflict in the perspective of the Western legal tradition and alternative conflict resolution processes. The Native American healing circles are used as the principal examples of processes where the aim is consensus and the healing of the relationship between the parties. What kind of rhetoric should be applied when the goal is agreement instead of persuasion? The article discusses the structural metaphors and narratives that are used to conceptualize conflicts. George Lakoff's cognitive linguistics and Johan Galtung's peace research theory are applied in arguing that the conceptualization in the given examples affects the possibilities for solution.

Keywords Conflict, Conflict resolution, Law, Restorative Justice, Rhetoric, Lakoff, Galtung.

Trygve T. Svensson er MA i litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen. Mastergradsavhandlingen "A Kind of Merry War", 2008, handler om retorikk og konfliktløsning i litteraturen.

David C. Vogt er MA i filosofi ved Universitetet i Bergen. Mastergradsavhandlingen "Det kalkulerende individ – straffesystemets filosofiske forutsetning", 2006, handler om moralfilosofiske spørsmål knyttet til strafferetten og Restorative Justice.

E-post: trygve.svensson@infomedia.uib.no

✉ david@realones.no

Trygve T. Svensson & David C. Vogt:

Konfliktløsningens retorikk

Artikkelen behandler den nære forbindelsen mellom retorikk og konflikt i lys av vestlig rettstradisjon og alternative konfliktløsningsprosesser. Hovedeksempelet hentes fra de nordamerikanske indianernes *healing circles*, der formålet med rettsprosessen er enighet og helbredelse av partenes forhold. Hva slags retorikk bør anvendes når hensikten er å skape enighet fremfor å fastslå skyld og straff? Artikkelen tar for seg de grunnleggende metaforene og narrativene som brukes til å konseptualisere konflikter. George Lakoffs kognitive lingvistikk og Johan Galtungs fredsforskningsteori anvendes i argumentasjonen for at de belyste rettsprosessene konseptualiserer konflikter forskjellig og at vi kan hente lærdom ut av hvordan dette påvirker løsningsmulighetene.

Retorikken som fag oppstod med retten. "De gamles viktigste grund til at utvikle retorikken var at forberede de unge mennesker til rettsforsamlingen" skrev Melanchton i *Elementa rhetorices* i 1530.¹ Gjennom trening skulle man mest mulig overbevisende kunne argumentere for sin sak i rettsforsamlingen. Retorikken har slik vært nært knyttet til den rettslige konflikthåndteringen som utviklet seg i Vesten og som kjennetegner alle moderne samfunn. I denne typen rettsprosess fremfører partene argumenter med sikte på å overbevise domstansen om at man har retten på sin side. Kampen står om hvem som vinner frem, enten

1 Melanchton. "Elementa rhetorices", oversatt av Christian Kock, *Rhetorica Scandinavica* 45 (2008), 11.

det dreier seg om en sivilsak mellom to parter, eller en straffesak mellom staten og en tiltalt. Når dommen faller vil den ene parten tilkjennes retten, mens den andre taper. Retten er her et eksklusivt gode som bare den ene parten kan oppnå.

Ideen om at løsningen på en konflikt ligger i at den ene parten tilkjennes retten på bekostning av den andre, har de senere år blitt utfordret av konflikt- og fredsforskere, og av den såkalte *Restorative Justice*-bevegelsen, som forfekter et meglingsbasert rettsoppgjør. God konfliktløsning, hevder de, skaper enighet mellom partene og forsøker å unngå at den ene part føler seg ydmyket gjennom en prosess som ender med at ens synspunkt ikke vinner frem. Varig fred mellom partene oppnås best dersom begge parter opplever løsningen som rimelig.

Retorikkens nære forbindelse til den rettslige konflikthåndteringen gjør det naturlig å spørre: Hva blir retorikkens rolle dersom man praktiserer en annen type rettsprosess? Finnes det en retorikk for meglingsbaserte konfliktløsningsprosesser? Med andre ord: Hvordan bør man tale i en rettsprosess der formålet er å skape enighet?

Ambisjonene for denne artikkelen er beskjedne i den forstand at vi ikke lanserer en katalog over konfliktløsningens retorikk, slik rettsalens retorikk har vært utlagt så mange ganger tidligere. Vårt formål er å vise at man konseptualiserer konflikt forskjellig i det vestlige rettssystemet og i meglingsbaserte rettsoppgjør, og at dette er avgjørende for måten man behandler konflikten på i disse ulike rettstradisjonene. Av dette kan vi utlede eksempler på konfliktløsende retorikk som også kan ha andre bruksområder enn den strengt definerte meglingssituasjonen. Vi vil argumentere for at viktige elementer i en konfliktløsende retorikk er grep som virker depolariserende, ikke-hierarkiske, og fremtidsrettete. Vi vil vise at den meglende holdning uttrykker seg nærmere den deliberative talegenren som spør: "Hvor skal vi?", snarere enn den forensiske som spør: "Hva har skjedd?"

Her anvender vi bl.a. George Lakoffs teori om metaforens innramming av handlingsmuligheter, samt fredsforsker Johan Galtungs begrep om et samfunns dypkultur og konfliktenes narrativer. Som eksempel på et meglingsbasert rettsoppgjør anvender vi de tradisjonelle indianske *healing circles*, som skiller seg skarpt fra det vestlige rettssystemet. Vi skal imidlertid også se at det finnes spor av denne meglingsbaserte rettstenkningen i den vestlige tradisjonen fra antikken.

Retorikken og rettens felles opphav

I *L'Ancienne rhétorique* beskriver Roland Barthes de historiske forutsetningene for retorikkens fødsel.² Den greske bystaten Syrakus på Sicilia ble i første halvdel av 400-tallet f.Kr. styrt av to tyranner, Gelon og Hieron. Leiesoldatene som beskyttet makten fikk betaling i annekterte jordstykker. Da folket vellet tyranniet lå det grobunn for borgerkrig i jorden. Man unngikk det ved å danne folkedomstoler. Eiendoms- og tvistene ble avgjort med ord i stedet for våpen. Slik ble det behov for både retorikk og en *rhetor*. Blant historikere er dette allment akseptert som situasjonen da retorik-

2 Roland Barthes. *Retorikken: En ny innføring i den gamle retoriske kunst*. (Oslo: Spartacus, 1998), 11.

ken ”oppstod”.³ De første kjente lærerne var Korax og Teisias, som skal ha undervist om betydningen av talens bestanddeler. Slik ble talekunsten som fag, *techné*, innstiftet, og grunnlaget lagt for den klassiske retorikken. Snart spredte retorikken seg til resten av den greske kulturkretsen, og ble en viktig del av det athenske demokratiet. Barthes skriver om dette:

Det er kostelig å kunne slå fast at ordets kunst opprinnelig er knyttet til tvister om eiendomsrett [...] Vi begynte å reflektere over språket for å forsvare det som var vårt eget.⁴

Retorikkens hensikt er å vinne frem med ens syn, å få rett i rettsalen. Aristoteles definerer nettopp retorikken som ”evnen til i enhver sak å se hvilke muligheter vi har til å overtale”.⁵ Retorikken er slik nært forbundet med den typen konfliktløsning som har vært dominerende i Vesten siden den tid, den rettslige. Dette kan fra et konfliktløsningsperspektiv defineres som et ”winner-takes-all” system. Den ene parten tilkjennes retten, mens den andres syn ikke vinner frem. Johan Galtung beskriver rettens konfliktløsningsmuligheter slik:

Vi sitter igjen med bare tre muligheter: de klassiske ”A har rett og B ikke”, ”B har rett og A ikke”, og verken-eller, ”saken avvises” og/eller ”partene anmodes om å finne en løsning seg imellom”. Altså: ”A vant” eller ”B vant” som i en duell, i en turnering, i en krig, og ”uavgjort”/”de trakk seg”. Domstoler har et magert repertoar.⁶

Fredsforskerens kritikk av rettssystemet er en kritikk av dets dualistisk karakter. Svarmulighetene er alltid bare to: rett eller ikke-rett. Dette uttrykkes av juristen Jørn Jacobsen som at rettssystemet medfører ”ei prinsipielt sett gjennomgripende *koding* av samfunnet [...] i koden *rett/ikkje-rett*”.⁷ Den rettslige retorikken preger ifølge Jacobsen måten vi tenker og snakker om konflikt i samfunnet for øvrig:

[D]en rettslege *argumentasjonen* [...] er på særeige vis innretta omkring den ovanfor omtala binære kodinga av verda i dikotomien *rett/ikkje-rett* som rettssystemet [...] rår over i relasjon til alle andre sosiale system.⁸

Til sammenligning med dette dualistiske rettssystemet vil vi ta for oss et rettssystem som er svært annerledes, på den måten at det i større grad ivaretar sakens kompleksitet og polyfoni fremfor å redusere svarmulighetene til to. Et eksempel på et slikt rettssystem finner vi i de tradisjonelle indianske rettsoppgjørene i Nord-Amerika. Lignende konfliktløsningsmetoder har de siste årene utviklet seg under fellesbetegnelsen *Restorative Justice*. Denne typen meglingsbasert rettsoppgjør anvendes i en

3 Edward Schiappa. *The Beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*. (Yale: Yale University Press, 1999), 4.

4 Ronald Barthes. *Retorikken*, 12.

5 Aristoteles. *Retorikk*. (Oslo: Vidarforlaget 2006), 1355b

6 Johan Galtung. *Både og: en innføring i konfliktarbeid*. (Oslo: Kagge Forlag, 2004), 37.

7 Jørn RT Jacobsen. ”Fragment til forståing av den rettsstatlege strafferetten”. (PhD avhandling, Universitetet i Bergen, 2008), 189.

8 Ibid., 192.

del tilfeller som alternativ til strafferettsprosesser i blant annet Norge (gjennom de såkalte Konfliktrådene som finnes i alle landets kommuner), Canada, Australia og New Zealand. *Restorative Justice* er inspirert av konfliktløsningsmetodene som urfolk over hele verden har praktisert i tusener av år, blant annet maoriene i New Zealand og indianerne i USA og Canada.

Vi velger den indianske rettsprosessen som hovedeksempel, både fordi den har vært en viktig inspirasjon til dagens *Restorative Justice*, og fordi rettstenkningen er så fundamentalt annerledes enn den som i dag dominerer i Vesten at forskjellen mellom rettssystemene og den tilhørende retorikken blir tydelige. Det bør likevel påpekes at forskjellen ikke alltid er entydig i praksis. I de vestlige rettssystemene finner man ”restorative” trekk, for eksempel i rettsmeglingsinstituttet, megling i barnefordelingssaker etc. Som vi skal se, finnes det tradisjon for megling i det vestlige rettssystemet helt tilbake til antikken. På den annen side er det variasjoner i den indianske rettspraksisen. De fleste stammene i USA og Canada har tradisjonelt løst konflikter ved at de involverte møtes til samtale i sirkler. I det indianske rettsoppjøret er det ikke vanlig å bruke straff, men det finnes eksempler på stammer hvor det ble anvendt. Som en siste utvei, hvis megling ikke fungerte, praktiserte mange stammer ostrakisme, noe som i ødemarken kan sidestilles med dødsstraff.

Indiansk rettstenkning

Det tradisjonelle indianske rettsoppjøret kalles *healing circles* eller *peacemaking circles*.⁹ De ulike stammene organiserer dem litt forskjellig, men hovedstrukturen i prosessen er den samme: Etter en ugering møtes de involverte partene til samtale i en sirkel med tanke på å komme til enighet om en løsning. I tillegg til partene deltar familier og venner, samt andre samfunnsmedlemmer og stammens eldre. Sirkelprosessene varierer i form og tid avhengig av saken; noen har 5-6 deltakere, andre så mange som 50; noen tar et par timer, andre kan ta dagevis og kan også kreve oppfølgingsmøter. Når sirkelen pågår, snakker én person om gangen, og det skjer etter tur og følger sirkelen. Man sender rundt en ”talking piece”, f. eks. en fjær, og den som holder fjæren får snakke så lenge den ønsker uten å bli avbrutt. Fjæren føl-

9 En beskrivelse av den indianske rettstenkningen forutsetter at det finnes en slik felles rettstenkning og en felles indianerfilosofi. I Nord-Amerika er det svært mange forskjellige indianerstammer, som i stor grad har levd isolert fra omverdenen og fra hverandre. Mange av disse stammene har sin særegne kultur, språk og religion, fra inuitene i nord, til navajoene sør – fra præriens jegere, til vestkystens fiskere og østkystens jordbruksindianere. Felles trekkene mellom stammenes livssyn er imidlertid bemerkelsesverdig mange, tatt i betraktning de store forskjellene i stammenes tradisjonelle levekår. De ulike stammenes felles tankegods gjør at man kan tale om en Indianerfilosofi. Det vil naturligvis være variasjoner, men deler av kulturen er allikevel fellesindiansk. En kilde til kunnskap om det felles indianske livssynet er det såkalte ”Sacred Tree”. På 1980-tallet møttes over 30 representanter for ulike stammer fra hele Nord-Amerika til samtale om fellestrekk i deres livssyn. Møtet resulterte i 12 punkter som fikk navnet *The Sacred Tree*, som uttrykker deres felles forståelse av verden. *The Sacred Tree* er også nyttig for å forstå den indianske rettsprosessen, da denne er knyttet til det generelle synet på mennesket og dets plass i universet.

ger alltid sirkelen. Det er ingen avhør frem og tilbake på tvers av sirkelen. Om noen henvender seg til en annen, for eksempel med en beskyldning, må den personen likevel vente til det er vedkommendes tur før hun svarer. Dette kan i seg selv fungere konfliktdempende. Man får tid til å la gemyttene roe seg før man svarer, og kanskje noen andre belyser temaet i mellomtiden. Uansett er det ingen krav til at man skal svare.

Man velger selv hva man vil snakke om når man holder fjæren. Det finnes ingen krav til relevans, og grunnen er at prosessen ikke først og fremst tar sikte på å avdekke fakta omkring hendelsen. Det er ikke et formål å avgjøre skyld. For det første er det en fortutsetning for i det hele tatt å initiere prosessen at gjerningsmannen i det minste innrømmer et visst ansvar for det som har skjedd. En forsoningsprosess kan naturligvis ikke skje dersom den ene parten nekter for å ha noe som helst med saken å gjøre.¹⁰

Videre fokuserer de indianske sirkelprosessene lite på hva som har skjedd, fordi den aktuelle hendelsen ofte ansees som forårsaket av en dypere konflikt mellom partene. Partenes forhold til hverandre og samfunnet ansees både som årsak til den uønskede atferden og som løsningen på problemet. I navajoenes *peacemaking circles* spør man om forholdene mellom partene er *hashhkeeki*, som betyr ”i bevegelse henimot disharmoni” eller *hazhooji*, som betyr ”i bevegelse henimot harmoni”.¹¹ Forhold som er i bevegelse henimot disharmoni, fører til disharmonisk oppførsel av de involverte i dette forholdet. Sirkelens formål er å snu utviklingen, slik at forholdet kan begynne å bevege seg mot harmoni.

I en slik kontekst blir ugjerningen å forstå som *symptom* på at gjerningsmannens forhold til offeret eller til samfunnet er i bevegelse mot disharmoni. Som symptom er ugjerningen interessant å diskutere, men sirkelens hovedanliggende er det grunnleggende problemet i partenes forhold. Dette gjør at saker som ut fra et strafferettslig perspektiv har forskjellig alvorlighetsgrad kan få tilnærmet like grundig behandling i *healing*-sirkelene, fordi det ikke er symptomene som definerer størrelsen på problemet. Et eksempel på dette er sirkelprosessene som et Oji-Cree-samfunn i Ontario innledet etter to vidt forskjellige lovbrudd.¹² Den ene saken gjaldt et overfall hvor en beruset mann hadde stukket en annen i brystet med kniv, mens den andre saken gjaldt et brudd på stammens vedtekt om offentlig beruselse. I vestlig rett ville disse sakene fått meget forskjellig behandling og utfall. Førstnevnte sak ville blitt grundig behandlet i retten og sannsynligvis straffet med fengsel, mens den sistnevnte ville blitt løst med et forenklet forelegg. I Oji-Cree-samfunnet fikk sakene derimot påfallende lik behandling. Det ble brukt omtrent like mye tid på begge sirkelprosessene, de involvertes analyse av problemene bar likhetstrekk, og mest overraskende sett med vestlige øyne: sirkelens anbefaling til løsninger var nærmest identiske.

10 Det er imidlertid ikke nødvendig at gjerningsmannen erkjenner strafferettslig skyld. Han kan for eksempel nekte for at hendelsen skjedde med såkalt subjektivt skyld, altså med bevissthet om det han gjorde. Hendelsen behøver altså ikke å kunne subsumeres under et rettslig forbud, slik den må i vestlig rett.

11 James J.R. Guest. “Aboriginal Legal Thought and Restorative Justice”, i: *Justice As Healing*. Red. McCaslin. (St. Paul: Living Justice Press, 2005), 339.

12 Rupert Ross. *Returning to the Teachings*, (Toronto: Penguin Canada, 1996), 91.

Den tilnærmet like behandlingen som de to ulike lovbruddene i Oji-Cree-samfunnet fikk, strider mot det vestlige rettferdighetsprinsippet om at like lovbrudd behandles likt, og ulike lovbrudd behandles ulikt. Etter den indianske rettferdighetsoppfatningen får imidlertid begge sakene en rettferdig behandling, dersom sirkelene lykkes i å bevege partenes forhold henimot harmoni og partene opplever dette som rettferdig.

Den canadiske statsadvokaten Rupert Ross sammenligner denne innstillingen til konflikter med måten man løser familiekonflikter i Vesten.¹³ Når en forelder skal løse en konflikt mellom sine barn, blir selve hendelsen mindre betydningsfull. Det er ofte verken mulig eller ønskelig å fastslå nøyaktig hva som skjedde og hvem som har skyld i hendelsen. I stedet fokuserer man på å gjenopprette harmonien i forholdet mellom dem. På bakgrunn av dette kan man forstå Patricia Monture-Angus' beskrivelse av indiansk rett som "family law".¹⁴ Som i en familie, er ikke formålet med konfliktløsningen å klassifisere hendelsen etter objektive kriterier for rett og galt og tilkjenne den ene parten rett.

Strukturelle topoi og iscenesettelse i indianerretten.

En av de tydeligste kjennetegnene ved rettens retorikk er de "faste steder" (loci communes) som danner utgangspunkt for hvilke spørsmål som skal besvares i rettsprosessen.¹⁵ Disse spørsmålene står i en lang tradisjon. Som bl.a. Jens E. Kjeldsen har påpekt vil vi kunne finne igjen både Hermagoras stasis-lære og Quintilians utlegning av rettsakens topoi i en moderne norsk rettssak.¹⁶ Mye kan oppsummeres i den kjente spørreformen: *hvem, hva, hvor, med hvilke hjelpemidler, hvorfor, hvordan og når?* Men hvordan skiller indianerretten seg fra våre strukturelle topoi?

Det mest sentrale punkt er sannsynligvis at fokus i sirkelprosessene i større grad rettes mot *fremtiden* enn det man gjør i vestlig rett, hvor det i stor grad dreier seg om å fastslå fortidige hendelser.¹⁷ Når formålet er en fremtidig fredelig sameksistens, er det viktig at selve prosessen har en helbredende funksjon, ikke bare løsningen. Vel så viktig som enighet om oppreisning er det at selve rettsoppgjøret gjennomføres på en måte som gir alle en følelse av at de ikke er tilskuere til sin egen sak, men medbestemmende.

Et annet viktig skillepunkt er varsomheten med å kritisere andre, som er en så viktig del av indiansk etikk at det finnes eksempler på stammer hvor hele prosessen

13 Ibid., 97.

14 Referert i Ross G. Green og Kearney F. Healy. "Aboriginal Notions of Justice: Questioning Relationships of Force", i: *Justice As Healing*, Red. McCaslin. (St. Paul: Living Justice Press, 2005), 63.

15 Om strukturelle topoi se f.eks Jens E. Kjeldsen, *Retorikk i vår tid*, Spartacus 2004, 150

16 Ibid 150-151.

17 I indiansk rett ansees en undersøkelse av de fortidige hendelsenes grusomme detaljer ofte for å være uheldig for helbredelsesprosessen, fordi det retter fokus mot gjerningsmannens dårlige sider, og river ned istedenfor å bygge opp den selvtilitt som er nødvendig for å kunne gjøre ordentlig opp for seg. Dessuten vil en kamp om sannheten omkring hendelsen i seg selv kunne være skadelig for helbredelsen, fordi den parten som ikke blir trodd, vil føle bitterhet og føle at de har tapt ansikt.

har blitt gjennomført som en hypotetisk sak.¹⁸ En av stammens eldre innleder prosessen ved å berette om hendelsen i kondisjonalis-form: ”Dersom en ung mann hadde angrepet en annen med en knust flaske, hva burde man da gjøre...”. Tanken er at dette skal gjøre det lettere å rette opp sine feil uten å samtidig ydmykes.

Denne vegringen for objektivt å bedømme en ugjerning, henger sammen med en generell lære i indiansk filosofi.¹⁹ Alt i verden er del av den samme *energien*, en slags verdensånd, som stadig manifesterer seg i nye materielle former. Verden er i konstant forandring, med alle delene uløselig knyttet til alle andre. Ettersom mennesket er en del av en helhet i konstant forandring, kan vi kun oppnå en delvis kunnskap om verden ut fra vårt eget perspektiv. Sannhet er derfor alltid en *sannhet-for-meg*, en sannhet-fra-mitt-perspektiv. Denne ydmykheten overfor hva slags kunnskap man kan oppnå, gjør at man vegrer seg for å fremføre offentlig kritikk. Oppfatningen om at verden er i *konstant forandring* gjør det nærmest umodent å fastslå bastant hvordan verden er, som om man forsøker å fryse utviklingen på et bestemt tidspunkt. Ettersom ingenting ligger fast, bør man heller ikke fastslå noe.

Indianske språk gjenspeiler dette ved at de er verb-baserte. De anvender betydelig færre subjektiver, tingene beskrives i aktivitet og i forhold til deres væren-i-verden. På mi’kmaq-språket har for eksempel de forskjellige treartene verb-navn etter lydene de lager om høsten, i en spesiell periode før solnedgang. Navnene gis i relasjon til omverdenen, i bevegelse. ”When you’re speaking Mi’kmaq, you can go all day without saying a single noun”, hevder Sákej Henderson.²⁰ Et kjent eksempel i Vesten er navnet på hovedpersonen i filmen ”Danser med ulver”. Egennavnet er ikke et substantiv, men en agentløs verbfrase.

På bakgrunn av dette forstår vi bedre hvorfor sirkelprosessene gir betraktelig mindre oppmerksomhet til tre av våre fire tradisjonelle rettslige stasis: (gresk for ”sakens stilling”) Det konjekturale: *Hva har skjedd?* Det definisjonsmessige: *Hvordan skal handlingen klassifiseres?* (Er han en lovbrøyer?) Samt det juridikale: *Er dette den riktige domsmyndighet for denne saken?*

Det kvalitative stasis: *Hva er rettferdig?* blir behandlet men via en omvei. Det relasjonelle aspektet ved konfliktløsningen, helbredelsen av partenes forhold, vektlegges også i spørsmålet om hva som er rettferdig. Navajoenes spørsmål, ”Hva kan gjøres for å vende utviklingen mot harmoni?”, er et godt eksempel. Statiske kategorier som ”morder”, ”kriminell”, ”gjerningsmann”, ”offer” etc. fanger ifølge dette synet ikke opp den konstante forandringen alle mennesker tar del i, og kan derfor ikke være utgangspunkt for rettsprosessen.

Rettferdighet kjennetegnes av hvorvidt partene *opplever* prosessen og løsningen som rettferdig. Rettferdighet er ikke en objektiv størrelse som man kan måle enkelt-saker opp mot. Rettferdighet er som alt annet bare det som fremgår ut fra ens eget

18 Rupert Ross. *Dancing With a Ghost*. (Markham: Octopus Publishing Group, 1992), 9.

19 *The Sacred Tree*, gjengitt i Rupert Ross. *Returning to the Teachings*, 275. Se også fotnote 9 over.

20 Rupert Ross. *Returning to the Teachings*, 110. Det er rimelig å anta at de indianske språkene varierer i hvilken grad de er verb-baserte. Eksemplene Ross nevner er fra cheyenne, lakota og mi’kmaq-språkene, men han vektlegger at dette er noe som generelt kjennetegner de indianske språkene i Nord-Amerika.

perspektiv. Det er *rettferdighet-for-meg*. Mens man i vestlig rett søker en objektiv og universell standard, altså lik behandling av like saker, representerer de indianske sirkelprosessene en kontekstuell og intersubjektiv forståelse av hva som er rettferdig.²¹

Vi ser altså noen kjøreregler for hvordan de indianske prosessene håndterer det vi med Lloyd F. Bitzers klassiske begrep kan kalle ”den retoriske situasjonen”. Ugjeringen har skapt et *påtrengende problem* (exigence) som felleskapet skal håndtere.²² Kjørereglene kommer tydeligst til syne i iscenesettelsen: sirkelen, taleordenen, hvem som deltar i prosessen. På disse områdene skiller den indianske retten seg skarpt fra den vestlige.

En av pionerene i *Restorative Justice*-bevegelsen, kriminolog Nils Christie, har påpekt at statens organisering av en straffesak kan medføre det han betegner som ”konflikttyveri”.²³ I stedet for at partene selv får anledning til å behandle sin egen konflikt, gjøres det til en sak mellom staten og lovbrysteren. Dette gjenspeiles i rettsens visuelle retorikk. Hierarkiet fremvises med dommeren som troner med sin svarte kappe bak en skranke. Hovedtalerne er advokatene og dialogen foregår hovedsakelig mellom dommeren og disse (jf. begrepet ”skrankeadvokat” – partene sitter på sin fastsatte plass, bare advokatene beveger på seg og kan nærme seg skranken). Som Arild Linneberg har vist, kan retten sees på som et teater: Rollene er fastlagte og partene blir objekt for retten, uten tilgang til eget språk.²⁴ Dette skiller seg skarpt fra den indianske iscenesettelsen hvor alle sitter på samme nivå, i en sirkelform der ingen er mer fremtredende enn andre, noe som anses viktig for at prosessen skal kunne være utviklende for partenes forhold. Også Christie vektlegger potensialet for utvikling for partene: ”Man burde ikke la konflikter forvitte, de burde brukes. Og de burde brukes for dem som opprinnelig var involvert i konflikten.”²⁵

Det er også interessant å merke seg er at retorikkens spillerom i sirkelprosessene kan fremstå som *like regelbundet* som i vårt rettsystem, mens retorikkens strukturelle topoi er vesensforskjellige. Våre spørreord forsvinner etter som motivet ”helbredelse” og ”bevegelse” erstatter spørsmål for å finne ”sannhet” ”proporsjonalitet” og

21 For en nærmere drøfting av den indianske forståelsen av rettferdighetsbegrepet, se David C. Vogt, ”Det kalkulerende individ: Straffesystemets filosofiske forutsetning” (Masteravhandling, Universitetet i Bergen, 2006).

22 Lloyd F. Bitzer. ”Den retoriske situasjon”, *Rhetorica Scandinavica* nr 3. 1997 (oversatt av Jens E. Kjeldsen.), 12.

23 Nils Christie. ”Konflikt som eiendom” (1977), i: *Norsk tro og tanke 1940-2000*: Bind 3. Red. Hansen. (Oslo: Universitetsforlaget, 2001)

24 Arild Linneberg, *Far og barn i Moderlandet*. (Oslo: Gyldendal, 1997). Linnebergs bok var det først norske bidraget til forskningsretningen Law and Literature studies. Feltet er opp tatt av ”litteraritet i retten og retten i litteraturen.” Det forskes på det problematiske forholdet mellom språkforståelse og domfellelse, både i konkrete rettssaker – spesielt justismord – og dessuten lov og rett slik den blir representert i litteraturen og litteraturkritikken. Retningen er knyttet til navn som James Boyd White og Richard Weisberg i USA. I Norge er Arild Linneberg, Johan Dragvoll og Bjørn Christer Ekeland eksponenter for feltet. Trygve T. Svenssons litteraturvitenskapelige analyse av konfliktmotivet i litteraturen og retorikken i ”A Kind of Merry War” (Masteravhandling, Universitetet i Bergen, 2008), føyer seg også inn i dette forskningsfeltet.

25 Nils Christie. ”Konflikt som eiendom”, 761.

“presedens.” Vi ser slik en interessant forskjell også i talesjangeren: I den klassiske retorikken ble rettstalen holdt i den forensiske talesjangeren. Ordet ”forensisk” kommer nettopp av det latinske ”forum”, som var stedet hvor retten utspilte seg. I den forensiske talen beskrives fortidige handlinger i forhold til de to *topoi* rett og urett: ”[R]ettstaler dreier seg om fortiden (både anklage og forsvar har jo alltid med utførte handlinger å gjøre)”, skriver Aristoteles.²⁶ I en meglingsprosess vil denne talesjangeren i stor grad falle bort. Det underliggende narrative skifter fokus fra fortid til fremtid. I stedet anvendes den deliberative talesjangeren. Å avklare fortidens hendelser er relevant – forsoning mellom partene forutsetter at gjerningspersonen tar ansvar for sine handlinger. Men talesjangeren har sitt hovedfokus på fremtidens muligheter.

Megling i vestlig rettstradisjon

Den indianske måten å behandle konflikter i retten kan virke fjern fra den vestlige tilnærmingen. Privat megling mellom partene i stedet for en offentlig strafferett representerer tilsynelatende en vidt forskjellig rettstradisjon. I de antikke røttene til den vestlige retten slik de ble dannet i Syrakus, finner vi imidlertid elementer av meglingsbasert konfliktløsning.

Verken i Hellas eller i Romerriket fantes det en strafferett i den moderne betydningen av ordet. En kriminalsak ble ansett for å være en sak mellom offeret og gjerningsmannen, ikke, som i dag, mellom staten og gjerningsmannen. Offeret (eller de pårørende) kunne fremsette krav om kompensasjon, slik man i dag gjør i sivile søksmål. Det greske ordet for krav var betegnende nok *crimen*, opprinnelsen til det engelske *crime*. Det fantes verken i Romerriket eller Hellas noen offentlig påtalemyndighet som kunne initiere kriminalprosesser.²⁷

Dette betyr ikke at det ikke ble brukt straff i antikken. Både Sokrates og Jesus Kristus ble som kjent dømt til døden. Men dette gjaldt i saker som hørte til den offentlige retten, som på denne tiden var begrenset til saker som truet statens sikkerhet. Kriminalsakene hørte til den sivile retten, og ble forsøkt løst ved kompensasjon. Først etter at dette var forsøkt, kunne det bli tale om gjengjeldelse.²⁸

Ifølge kriminologen Herman Bianchi, tilsvarte ikke det antikke straffebegrepet den moderne forståelsen av straff.²⁹ Det greske ordet *poinë*, som er opprinnelsen til det latinske ordet *poena*, og som siden ble til *punishment* på engelsk, betydde ikke straff som pine, men *kompensasjon*. Å tillegge noen *poinë* innebar at de ble pliktig å betale kompensasjon til offeret.

26 Aristoteles. *Retorikk*, 1358b

27 I romerretten kunne pretor utstede såkalte *questiones*, som kan oversettes med rettslige instruksjoner. Disse må ikke forveksles med moderne siktelsler. Først etter at en part gikk til pretor kunne han utstede en *questio*, som var en instruksjon om hvilken prosess som skulle brukes til å løse konflikten.

28 Straff ble også anvendt overfor slavene. Slavene hørte ikke til den sivile samfunn, og kunne derfor ikke ta del i de sivile prosessene. Ifølge Herman Bianchi er det den romerske slave-retten som er opphavet til dagens strafferett, se neste referanse s. 16.

29 Herman Bianchi, *Justice as Sanctuary*. (Indianapolis: Indiana University Press, 1994)

Antikkens rettspraksis har som vi ser flere likhetstrekk med *Restorative Justice*-prosessenens kompensasjonssystem. Dette underbygges av en nærmere lesning av Aristoteles' begrep om "gjenopprettende rettferdighet".

Flere steder i "Den nikomakiske etikk" uttaler Aristoteles seg om straff og rettferdighet. I bok fem, om rettferdigheten, uttaler han at "dommeren forsøker å utligne ulikheten ved hjelp av straffen, ved å frata ugjerningsmannen hans vinning".³⁰ Her kan "straff" slik vi har sett forstås som "kompensasjon". Aristoteles insisterer på at ikke bare overgriperens vinning skal tas fra ham, men at også offerets tap skal oppreises. Målet er å komme tilbake til utgangspunktet før noen har tapt eller vunnet. "Således må gjenopprettende rettferdighet være mellomtingen mellom tap og vinning".³¹

Når dommeren fratar gjerningsmannen hans vinning ved straff, skal vinningen tilfalle offeret: "Dommeren utligner ulikheten, som om en linje var delt i ulike deler og han tok dét fra den lengste som overskred halvparten, og la det til den korteste del".³² "Straff" må altså ikke forstås i den moderne betydningen av ordet, fordi straffen da er ensidig, uten at offeret tjener noe på den.

Som vi ser er det rimelig å tolke Aristoteles i retning av at konflikter bør løses ved oppreisning istedenfor straff. Hans "gjenopprettende rettferdighet" har således mer enn bare navnet til felles med den moderne "Restorative Justice"-bevegelsen. Når han omtaler dommeren som en "mellommann" (engelsk: *mediator*) som hjelper partene i å finne "mellomtingen"³³, tyder det også på at selve rettsprosessen hadde elementer av meglings.

Dette kan også ha konsekvenser for hvordan man tolker retorikken og rettens felles opphav i Syrakus. Roland Barthes har lagt vekt på at retorikken var en kamp med ord som oppstod "i den mest grunnleggende brutalitet" og på at "vi begynte å reflektere over språket for å forsvare det som var vårt eget"³⁴. Dette synet på retorikk er nært det Øyvind Andersen forfekter i *I Retorikkens hage*: "Noen forsøker [...] å redde retorikken fra seg selv ved å gjøre den til gjensidig og postulere samtalen som den retoriske grunnsituasjonen. Det er å fornekte retorikkens vesen".³⁵ Både Andersen og Barthes står fjellstøtt i tradisjonen. Som Kathleen Hall Jamieson har vist er den metaforiske "ordkrigen" historisk sett den klart mest populære definisjonen av retorikkens forhold til konflikt.³⁶ Jamieson argumenterer for at dette som *praxis* kommer til kort i en moderne tid. Hennes eksempler fra amerikanske presidentvalgkamper viser hvordan "the new eloquence of Conciliation and Conversation" har vunnet over "the old rhetoric in at time demanding the new"³⁷ Kennedy og Reagan vant over henholdsvis Nixon og Carter gjennom *forsonende fremtoning*. Jamiesons analyse er skrevet i 1988. 21 år etterpå har en fredsretoriker fulgt

30 Aristoteles. *Den nikomakiske etikk*. (Oslo: Bokklubben dagens bøker, 1999), 1132a9

31 Ibid., 1132a19

32 Ibid., 1132a25

33 Ibid., 1132a22

34 Ronald Barthes. *Retorikken*, 12.

35 Øyvind Andersen. *I retorikkens hage*, Universitetsforlaget, 2004, 19.

36 Kathleen Hall Jamieson. *Eloquence in an Electronic Age – The Transformation of Political Speechmaking*. Oxford University Press, 1988, 47-51.

37 Ibid 50-51.

en krigsretoriker i Det hvite hus.³⁸

Ideen om retorikken som middel for fredelig konfliktløsning er også relevant i historisk sammenheng. Ved å lese Aristoteles etymologisk, og ved å tolke den historiske hendelsen på Syrakus, kan vi finne spor av et annet ”retorisk vesen.” Det *nye* med Syrakus er i like stor grad som det Barthes kaller ”den grunnleggende brutalitet” at ordene ble avgjørende for en konfliktløsning som ikke ville vært mulig med andre midler. Det reflekterte språket utgjør vesensforskjellen for den siviliserte konfliktløsningen. Retorikken oppstår som alternativ til borgerkrig, og i tett sammenheng med dannelsen av lover og regler. Dialog betyr som kjent ”gjennom ordet”. Både den nye og gamle retorikken kan like gjerne leses som ”fred med ord” som ”krig med ord”.

Konfliktløsningens retorikk

Vårt anliggende i siste del av artikkelen er å redegjøre for noen elementer som kan inngå i en retorikk for meglingsbaserte rettsprosesser. Ved å anvende George Lakoffs og Mark Johnsons kognitive lingvistikk vil vi drøfte hvordan grunnleggende metaforer for konflikt preger både tolkningen av konflikter og måten vi møter dem på. Også de grunnleggende narrative om konflikt er avgjørende for løsningsmulighetene. Her tar vi utgangspunkt i Johan Galtungs metode for konflikttransformasjon. Retorikken preger konflikten, dermed blir det konfliktløserens oppgave å prege retorikken.

Dypretorikk?

I George Lakoffs og Mark Johnsons bok *Hverdagslivets metaforer* presenteres en hel teori om metaforens posisjon.³⁹ Den er ikke bare et litterært grep i uvanlig språkbruk. Den er ikke en gang en ren språklig konstruksjon. I følge Lakoff og Johnson er metaforene selve måten menneskelige tankeprosesser blir strukturert på: “[M]enneskets begrepssystem er metaforisk strukturert og definert”.⁴⁰ Lakoff og Johnson mener at metaforene vi bruker for å beskrive virkeligheten er avgjørende for hvordan vi handler.

I George Lakoffs bok *The Political Mind* (2008) utdyper han hvordan den språklige konseptualiseringen påvirker våre tankemønstre. Han argumenterer med basis i hjerneforskning for at konseptualisering er forankret i menneskekroppen. Ordene er ”embodied”. Lakoff hevder at nervebanene i hjernene våre *forandrer seg* avhengig av hvilke språklige konseptualiseringer vi blir utsatt for. ”The circuitry constituting the primary metaphors [...] is sitting there in your brain waiting to be activated”.⁴¹

38 Obamas retorikk er i stor grad konfliktløsende og transformerende, noe den 37 minutter lange talen ”A more perfect Union” som Obama holdt under primærvalgkampen, er et godt eksempel på. Se bl.a. Svensson og Grüner Larsen (2008).

39 George Lakoff og Mark Johnson. *Hverdagslivets metaforer*. (Oslo: Pax Forlag, 2003). Orginaltittel *Metaphors We Live By*, 1980.

40 Ibid., 9.

41 George Lakoff. *The Political Mind*. (New York: Viking, 2008), 241.

Metaforer som blir gjentatt ofte fører til automatiserte tolkninger.

Fredsforsker Johan Galtung har en beslektet analyse av grunnleggende strukturer i kulturen. For å forstå konflikter bør man i følge Galtung kjenne til det brede spekteret av forutsetningene bak dem. ”La oss bruke uttrykket *dypkultur* om disse kollektive underbevisste holdningene som kulturen ofte ikke vedkjenner seg.”⁴² I dypkulturen har tekst og historiefortelling en sentral plass. Galtung mener en av de viktigste årsakene til konflikter er at: ”Mennesker tenker og lærer, gjennom isomorfi, altså strukturlikhet – likhet mellom mønstre.”⁴³ Han henter termen isomorfi fra medisinen, noe som er symptomatisk for synet hans på en fredsforskers oppgave: En som skal sette diagnose, gi prognose og foreslå terapi.

Både i analyse og terapi er historiefortelling et viktig verktøy for Galtung. En kultur, nasjon eller enkeltindivids selvpoppfattelse bygger i stor grad på fortiden, og hvilke historier som beskriver den. Her finner Galtung strukturelle likheter som gjentar seg i ulike historiske situasjoner. ”En slik strukturlikhet har en voldsom makt over menneskesinnet.”⁴⁴ Felles historier er avgjørende for hvordan vi håndterer konflikt. Det blir viktig å avsløre hvordan disse historiene blir brukt til å ”[...]bringe inn tause *undertekster*, *overtekster* og *kontekster* som bidrag til å forstå det som blir sagt”.⁴⁵ Den aller viktigste teksten finnes i ”[...]det underbevisste, i *dyptekstene* som driver partene uten at de selv er fullt ut klar over det, [...]”.⁴⁶

Ved å parafasere Galtungs metafor om noe *dypereleggende* som setter rammene for vår tenkning om konflikt, kan Lakoff og Johnsons bidrag om metaforenes betydning karakteriseres (også metaforisk) som en *dypretorikk*. Altså: retorikkens troper, figurer og narrativer danner usynlige premisser for hvordan vi er i stand til å tenke om konflikt, og derved løse dem.

Det første kapittelet i *Hverdagslivets metaforer* omhandler nettopp den konseptuelle metaforen DISKUSJON ER KRIG⁴⁷ For å beskrive hvordan *konseptet* DISKUSJON blir brukt metaforisk, viser Lakoff og Johnson hvordan vi plasserer det i kontekst med krigsmetaforikk:

Påstandene dine *lar seg ikke forsvare*.

Han *angrep* *hvert eneste svake punkt* i argumentene mine.

Kritikken hans *rammet hardt*.

Jeg *knuste* argumentene hans.

42 Johan Galtung. *Både og: en innføring i konfliktarbeid*, 187.

43 Johan Galtung. *USAs utenrikspolitikk: en fortsettelse av teologi med andre midler* (Oslo: Spartacus, 2002), 31.

44 Ibid., 32.

45 Johan Galtung. *Både og: en innføring i konfliktarbeid*, 185.

46 Ibid., 185

47 På engelsk er den aktuelle begrepsmetaforen ARGUMENT IS WAR. Det engelske ordet argument har ikke en entydig norsk oversettelse, og kan bety både diskusjon, argument og krangel. Det brukes i alt fra forskning, til saklig debatt, matematikk og reinskåret krangel. I den norske oversettelsen anvendes imidlertid begrepet diskusjon. George Lakoff og Mark Johnson. *Hverdagslivets metaforer*, 8.

Jeg har aldri *vunnet* en diskusjon med ham.

Er du uenig? Ok, *fyr løs!*

Hvis du bruker den *strategien*, *sabler han deg ned*.

Han *torpederte* alle argumentene mine.⁴⁸

Lakoff og Johnson foreslår et eksperiment: Kan vi tenke oss en annen metafor for *diskusjon*, som ville forandre måten vi diskuterer på?

Tenk deg en kultur der diskusjoner betraktes som en dans, der deltakerne betraktes som utøvere og målet er å gå frem på en balansert og estetisk behagende måte. I en slik kultur ville folk betrakte og snakke om diskusjoner på en annen måte.⁴⁹

Overfører vi dette til begrepet konflikt, kan vi spørre: Hvilke metaforiske konsepter inngår KONFLIKT i, og i hvilken grad er de fruktbare for konfliktløsningen? Begrepet stammer fra det latinske verbet ”confligere”, av ”con” = ”sammen” + ”fligere” = ”å støte”, og substantivet ”conflictus”, som har betydningen ”konkurranse”. Konflikts etymologiske røtter inneholder altså både spill og krig. Den konseptuelle metaforen KONFLIKT ER KRIG gir seg mange uttrykk i språket vårt:

Han ble konfliktens *seierherre*.

Konflikten *ødela* ham.

Advokaten la en kløktig *strategi* for å vinne.

Det ble en *drakamp* om besøksretten.

Begge partene gikk i *skyttergraven*.

Slaget står om bruksrett til hytten.

Tilbudet ble avvist av *den andre leiren*.

Frontene står steilt mot hverandre.

Denne måten å konseptualisere konflikt som krig er så innarbeidet i hverdags-språket at metaforen ofte kan betegnes som ”død”; betydningene av begrepene ”konflikt” og ”krig” er i noen tilfeller nærmest identiske. Eksempelvis vil betydningsforskjellen være liten om man i nyhetssendingen bruker termen ”Konflikt-område i Afrika” eller ”Krigsområde i Afrika”. Tilsvarende vil setningen ”TV2 vant seerkrigen” uten videre forstås som at TV2 vant konflikten med de andre kanalene om antall seere.

Ut fra Lakoff og Johnsons metafor-teori vil en så innarbeidet konseptuel metafor som KONFLIKT ER KRIG danne tolkningsrammer som også preger muligheten vi

48 Ibid., 8.

49 Ibid., 8.

har til å behandle konflikten. Konseptet KONFLIKT inngår imidlertid også i andre vanlige metaforer, som fremhever sider ved begrepet som skjules av krigsmetajoren. Konflikt er mer enn krig, noe Galtung understreker når han skiller mellom vold, som er en nødvendig del av krig, og konflikt: ”Conflict is ubiquitous, violence is not”, skriver han.⁵⁰ Altså “Konflikt er allestedsnærværende, vold er det ikke”. I arbeidet med en konfliktløsende retorikk vil det være et potensial i å utvikle andre metaforer som kan utvide tolkningsrammen, og dermed handlingsrommet. Vi skal gi noen eksempler på konseptuelle metaforer som allerede finnes, og som i større grad uttrykker det syn på konflikt som representeres i de meglingsbaserte rettsoppgjørene:

KONFLIKT ER KNUTE er en konseptuell metafor som i større grad er løsningsorientert, forøvrig et ord som reflekterer nettopp denne metaforen.

Konflikten *løste seg*.

Det var en *innviklet* konflikt.

Det er *en knute på tråden* mellom oss.

Uenigheten *tilstrammet seg*.

Han *knøt* på tilbudet (bergensk slang).

Denne konseptuelle metaforen uttrykker i større grad at konflikten er et felles problem som må løses for at forholdet (les: *tauet*) skal fungere igjen.

KONFLIKT ER SYKDOM kommer nærmere den indianske forståelsen av konflikt, slik vi så i eksemplene ovenfor (det indianske rettsoppgjøret som *healing circle*, den kriminelle handlingen som *symptom* på dypere problemer i partenes forhold). Denne konseptuelle metaforen er imidlertid også til stede i det norske språket:

Konfliktarbeideren *behandler* konflikten med varsomhet

Forbryterne må *rehabiliteres*.

Arvestriden var *betent*.

Partene ble enige om *restitusjon* for den *vonde* opplevelsen.

Det ble et *smertefullt* kompromiss.

Overgrepet var *traumatisk* for ham.

Denne konseptuelle metaforen har et større konfliktløsende potensial enn KONFLIKT ER KRIG, fordi den vektlegger et resultat der det igjen er et *sunt* forhold mellom partene, og der den ene parten ikke blir *utslettet*. Metaforen betoner også konflikt som en naturlig tilstand i våre liv, slik kroppen uunngåelig rammes av sykdom fra tid til annen. Konfliktarbeiderens oppgave blir å stille den rette *diagnosen* (jf.

50 Johan Galtung. ”Crafting Peace: On the Psychology of the Transcend Approach”, i: *Searching for Peace*. Galtung, Jacobsen and Brand-Jacobsen. (London: Pluto Press, 2000), 151.

Galtungs medisinske metaforer) og foreskrive den rette medisinen for det konkrete tilfellet.

Vi ser imidlertid også potensielle negative konsekvenser av bruk av sykdoms-metaforen i konfliktløsning. Som idéhistoriker Espen Schaanning har påpekt⁵¹, er det en tendens i dag til at konflikter blir forstått innenfor en medisinsk ramme. Han hevder rettsmedisinerne stadig får en økende innflytelse på rettsprosessene, blant annet i avgjørelsen av hvorvidt lovbrutere er å regne som strafferettslig tilregnelige, i anbefaling om det bør utmåles forvaring, etc. Faren med å anvende merkelapper som ”gal”, ”psykopat”, og enda verre, tabloidenes begrep ”monster”, på forbrytere, er at de umyndiggjøres og fratras muligheten til å delta i en prosess for å reparere skaden de har forvoldt. Sykdomstilstanden har en tendens til å bli betraktet som *kronisk*.

Den siste konseptuelle metaforen vi tar opp her har tilsynelatende ingen av disse bivirkningene: KONFLIKT ER ET STED PÅ EN REISE. Her vektlegges det bevegelige, ikke-statiske i konflikten. I konflikten ligger mulighetene for å *overskride* den, reisen kan fortsette mot et fredelig *mål*.

De la konflikten bak seg.

Advokaten søkte en *utvei*.

De *overkom* sine motsetninger

Forholdet *haltet*

Avtalen *kom i havn*.

Mahatma Gandhi: Fred er *veien*

Denne konseptuelle metaforen understreker betydningen av selve konfliktløsningsprosessen, slik Gandhis kjente sitat vektlegger at det ikke bare er *endestasjonen* som er viktig, men måten man kommer dit på. Som vi har sett, ivaretas denne innsikten i særlig grad i den indianske rettstenkningen. KONFLIKT ER KRIG-metaforen uttrykker derimot det motsatte: Freden er resultatet, veien er en kamp der alle midler er tillatt.

Konflikt og narrativ

Hvilken rolle spiller konflikt i narrativ? I Michael Toolans ”minimalist definition of narrative” er den mest grunnleggende definisjonen ganske enkelt sekvensialitet: ”a perceived sequence of non-randomly connected events.”⁵² Men så snart Toolan skal si *noe mer* om det narrative enn at det består av ”connected events”, kommer han fort til at tre elementer (*features*) må være til stede:

- 1) Sequenced and interrelated events;

51 Espen Schaanning. *Kampen om den forbryterske sjel*. (Oslo: Unipub forlag, 2002), 176-179.

52 Michael Toolan. *Narrative: A critical linguistic introduction* (London: Routledge, 2001), 6.

- 2) Foregrounded individuals;
- 3) Crisis to resolution progression;⁵³

Altså, konflikt og ”resolution” er hos Toolan blant de tre elementene som *definerer* narrativ. ”Resolution” er her naturligvis ikke lik en konfliktmeglernes mål. Det kan like gjerne være skurken som drukner i en elv av kloakk. Poenget er konfliktens funksjon i narratologien. Allerede i strukturalismens grunntekst av Vladimir Propp, *Eventyrets morfologi* (1928), fremheves dette. Da Propp i studiet av en russisk eventyrkrets påpekte en rekke konstanter, viste han i tillegg til karakterene en liste på 31 funksjoner.⁵⁴ Over halvparten av disse består enten av konflikt eller håndtering av den.⁵⁵ I eventyrene drives karakteren fra kamp til flukt (det Johan Galtung ville kalt *negativ overskridelse*) til det hele ”løser” seg i den lykkelige slutten, hvor konflikten er fraværende. Konflikt er en naturlig del av narrativ, meglende konfliktløsning er det ikke.

Hvis vi godtar to premisser: For det første at narrativ er et viktig organiserende prinsipp for fremstillingen av en sak. For det andre at narrativ tildeler aktørene i fortellingen et visst sett av fastsatte roller, ikke ulike de Vladimir Propp var først ute med å beskrive.

Da bør vi spørre på samme vis som med metaforene: Hvilken tolkningsramme skaper narrativet vi bruker for å beskrive en konflikt?

Premisset om de tildelte rollene er det mest iøynefallende. Hvis et narrativ om konflikt krever f.eks. en helt, en skurk, et offer og en hjelper blir spørsmålet: Hvem skal spille disse rollene når målet er en løsning på konflikten der ingen kjenner seg som tapere?

I hvor stor grad vil de kulturelle ”dypfortellingene” påvirke rollelisten? En fortelling om konflikt har ofte nettopp helter og monstre som viktige drivkrefter.

Johan Galtung beskriver tre slike ”dypfortellinger”, eller hovednarrativer for konflikt. De tar utgangspunkt i geopolitiske forhold, og kan gjenkjennes som de vanlige fortellingene vi hører om krig. Det første defineres som *rettferdig krig – narrativet*: ”There is an underlying metanarrative identifying being victor with being legitimate. Watching that violence/war unfold is watching justice at work, according to this narrative.”⁵⁶ Dette narrativet bygger på ideen om at krig har en *funksjon*, altså en slags historisk logikk og nødvendighet. Det fungerer i samspill med elementer vi har tatt opp tidligere: strukturelle topoi og metaforer. Dette var det underliggende narrativet i talen som Barack Obama fremførte i forbindelse med utdelingen av Nobels fredspris 10. desember 2009: “We will not eradicate violent conflict in our lifetimes. There will be times when nations – acting individually or in concert – will find the use of force not only necessary but morally justified.”

53 Ibid, 8.

54 Her tar vi utgangspunktet i gjengivelsen fra Toolans bok, 17-18.

55 3, 4, 5, 8, 10, 12, 13, 16, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 31. Altså har 17 av funksjonene på en eller annen måte med konflikt, overvinning, eller nederlag å gjøre

56 Johan Galtung. “Conflict, War and Peace: A Birds Eye View”, i: *Searching for Peace*. Galtung, Jacobsen and Brand-Jacobsen. (London: Pluto Press, 2000), 7.

Det andre er *intervensjonsnarrativet*: ”Intervention on the side of Justice”.⁵⁷ Her må en makt utenfra konflikten gripe inn, hvis det som oppfattes som den legitime siden er i ferd med å tape. ”The narrative will probably be that they enter on the side of justice to level the playing field, helping the righteous side.” Dette er narrativet som har rettferdiggjort mange av de siste årenes kriger; Bosnia-Hercegovina, Serbia, Kuwait, Irak, Afghanistan og Georgia. I vår sammenheng er det viktig å merke seg at det samme narrativet gjør seg gjeldende som premiss for offentlig påtale i straffesaker. Staten griper inn for å skape fred mellom partene.

Det tredje narrativet går ut på transformasjon, depolarisering og fred. ”It may be called *the peace by peaceful means narrative*.”⁵⁸ Det inneholder et fremtidsrettet bilde av løsningen på konflikten, en historie om fortid og framtid som partene kan møtes i. Galtung hevder det er mangel på slike ”fredsfortellinger”. Fortellinger om konflikt svarer for ofte på de konflikteskalerende spørsmålene: ”Hvor skjedde volden? Hvem vinner striden?” I stedet bør man svare på hva som er *bakgrunnen for volden* og hvordan vi kan jobbe for en fredelig løsning.

Narrativene i de indianske sirkelprosessene har som vi har sett et sterkere fokus på disse spørsmålene. Lærdommen for en konfliktløsende retorikk blir at fortellinger må konstrueres med tanke på forståelse av de dypere liggende årsakene til konflikten, for eksempel historien i forholdet mellom partene. Valg av narrativ kan på den måten være vesentlig for en forståelse som muliggjør en overskridelse av konflikten. Som Peter Brooks skriver: ”Storytelling, one can conclude, is never innocent.” Dette gjelder i høyeste grad for fortellinger som dreier seg om nettopp skyld, uskyld, ansvar og reparasjon.

Konklusjon

I denne artikkelen har vi tatt opp den nære forbindelsen mellom retorikk og konflikt, og stilt spørsmålet om hva slags retorikk som må legges til grunn dersom man praktiserer en annen rettsprosess enn den vestlige. I en meglingsprosess der formålet er enighet trengs en retorikk som virker depolariserende, ikke-hierarkisk, demokratisk og fremtidsrettet. Tre områder peker seg ut som steder man bør være ekstra oppmerksom på den dypkulturelle bagasjen: De grunnleggende metaforene og narrativene, samt topikken: hvilke spørsmål prosessen skal besvare. Her kommer ofte den overleverte retorikken til kort for meglingsformål. Det blir altså opp til de som skal løse konflikten å skape nye topoi, nye metaforer og fortellinger. En videre utforskning av disse sidene av konfliktløsningens retorikk vil være nyttig for bedre å forstå og løse konflikter.

57 Ibid., 8.

58 Johan Galtung. ”Conflict, War and Peace: A Birds Eye View”, 10.

Litteratur

- Andersen, Øyvind. *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004
- Aristoteles. *Den nikomakiske etikk*. Oslo: Bokklubben dagens bøker, 1999.
- Aristoteles. *Retorikk*. Oslo: Vidarforlaget 2006.
- Barthes, Roland. *Retorikken: En ny innføring i den gamle retoriske kunst*. Oslo: Spartacus, 1998.
- Bianchi, Herman. *Justice as Sanctuary*. Indianapolis: Indiana University Press, 1994.
- Bitzer Lloyd F. "Den retoriske situasjon", *Rhetorica Scandinavica* 3 (1997)
- Christie, Nils. "Konflikt som eiendom", i: *Norsk Tro og Tanke 1940-2000*: Bind 3. Red. Hansen, Jan-Erik Ebbestad. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Galtung, Johan. *Både og: en innføring i konfliktarbeid*. Oslo: Kagge Forlag, 2004.
- Galtung, Johan. *USAs utenrikspolitikk: en fortsettelse av teologi med andre midler*. Oslo: Spartacus, 2002.
- Galtung, Johan, Jacobsen, Carl G. og Brand-Jacobsen, Kai Frithjof. *Searching for Peace: The Road to Transcend*. London: Pluto Press, 2002
- Guest, James J.R. "Aboriginal Legal Thought and Restorative Justice", i: *Justice As Healing*. Red. McCaslin, W. D. St. Paul: Living Justice Press, 2005.
- Green, Ross G. og Healy, Kearney F. "Aboriginal Notions of Justice: Questioning Relationships of Force", i: *Justice As Healing*. Red. McCaslin, W. D. St. Paul: Living Justice Press, 2005.
- Jacobsen, Jørn RT. "Fragment til forståing av den rettsstatlege strafferetten". PhD-avhandling, Universitetet i Bergen, 2008
- Jamieson, Kathleen Hall. *Eloquence in an Electronic Age – The Transformation of Political Speechmaking*. Oxford University Press, 1988
- Kjeldsen, Jens, *Retorikk i vår tid*, Spartacus: 2004
- Lakoff, George og Johnson, Mark. *Hverdagslivets metaforer*. Oslo: Pax Forlag, 2003.
- Lakoff, George. *The Political Mind*. New York: Viking, 2008
- Linneberg, Arild. *Far og barn i Moderlandet*. Oslo: Gyldendal, 1997.
- Melanchton. "Elementa rhetorices" (oversatt av Christian Kock). *Rhetorica Scandinavica* 45 (2008)
- Schiappa, Edward. *The beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*. Yale: Yale University Press, 1999
- Ross, Rupert. *Dancing With a Ghost*. Markham: Octopus Publishing Group, 1992
- Ross, Rupert. *Returning to the Teachings*. Toronto: Penguin Canada, 1996.
- Schaanning, Espen. *Kampen om den forbryterske sjel*. Oslo: Unipub forlag, 2002.
- Svensson, Trygve T. "A Kind of Merry War: Om retorikk og konfliktløsning i litteraturen med vekt på komedier av William Shakespeare og Georg Johannessens totalretorikk." Masteravhandling, Universitetet i Bergen, 2008.
- Svensson, Trygve T. og Grüner Larsen, Martin. "Obamas ord". *Bergens Tidende*, 4. November 2008.
- Toolan, Michael. *Narrative: A critical linguistic introduction*. London: Routledge, 2001.
- Vogt, David C. "Det kalkulerende individ: Straffesystemets filosofiske forutsetning." Master - avhandling, Universitetet i Bergen, 2006.